

رابطه شیوه‌های فرزند‌پروری با پرخاشگری و اضطراب کودکان پیش دبستانی شهر فردیس کرج

بهاره نصیری، استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، دکترای تخصصی علوم ارتباطات اجتماعی

عهده‌دار مکاتبات bn.nasiri@gmail.com

زینب محمدزاده، کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

تاریخ دریافت مقاله: شهریور ۹۳ تاریخ پذیرش نهایی: دی ۹۳

چکیده

هدف از پژوهش حاضر شناسایی رابطه بین شیوه‌های فرزند پروری والدین با پرخاشگری و اضطراب کودکان آنها در مقطع پیش‌دبستانی استان البرز، شهر فردیس است. جامعه مورد بررسی تعداد ۶۰ نفر از کودکان مشغول به تحصیل در مقطع پیش‌دبستانی به همراه مادران آنها می‌باشند. ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه شیوه فرزند پروری بامریند، پرسشنامه پرخاشگری واحدی و همکاران و همچنین پرسشنامه اضطراب اسپنس و دیگران می‌باشد که هر دو برای کودکان می‌باشد. پس از جمع‌آوری اطلاعات، داده‌ها با کمک نرم‌افزار آماری SPSS21 و LISREL8. 8 استفاده شد. آمار توصیفی که شامل جداول فراوانی، نمودارهای شاخص پراکندگی و نمودارهای شاخص گرایش مرکزی و آمار استنباطی جهت تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای بررسی متغیرهای مستقل بر روی متغیر وابسته از رگرسیون گام به گام استفاده شد. سطح معنی‌داری $a=0/01$ و $a=0/05$ به منظور آزمون فرضیه‌ها در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد شیوه سهل‌گیر با ضریب مسیر ۰.۱۹- پرخاشگری را پیش‌بینی می‌کند و شیوه مستبد با ضریب مسیر ۰.۵۳ پرخاشگری را پیش‌بینی می‌کند. شیوه مستبد با ضریب مسیر ۰.۲۵ اضطراب را پیش‌بینی می‌نماید. این ارتباطات نشان می‌دهند فرضیه کلی پژوهش تایید شده است و بین شیوه‌های فرزند پروری با اضطراب و پرخاشگری کودکان پیش‌دبستانی رابطه وجود دارد.

واژگان کلیدی

شیوه‌های فرزند‌پروری، پرخاشگری، اضطراب، کودکان پیش‌دبستانی

مقدمه

او را احاطه کرده و فرآیند اجتماعی شدن به برکت تعامل با تک‌تک اعضای خانواده می‌باشد و از طرف دیگر والدین با ایجاد روابط عاطفی سالم و سازنده، ابراز محبت و پذیرش کودک و با تعیین ملاک‌های با ثبات از رفتارهای مطلوب بهترین و مؤثرترین شیوه‌های اجتماعی شدن و بقای یک تربیت صحیح را فراهم کنند. (ماسن و همکاران، ۱۳۹۱؛ ۶۵۰)

روی هم رفته والدینی خوب هستند که سعی در شناخت نیازهای جسمانی، عاطفی، اجتماعی، عقلانی و اقتصادی فرزندان‌شان داشته باشند و با در نظر گرفتن شرایط و نیز جوانب و عواقب آن به رفع آن نیازها پردازند و با مراجعه به متخصصین امر و مطالعه آثار دانشمندان در زمینه‌های مربوط به تربیت کودکان بهترین روش‌ها را برای تربیت فرزندان‌شان برگزینند و در پرورش شخصیت آنان تلاش نمایند. (کدیور، ۱۳۹۰؛ ۲۷۶)

انسان موجودی سلطه‌طلب و خطرناک است. این موجود از ترکیب توانایی‌های ذهنی^۱ و تناسب عضلانی و چالاکی توانسته است با مهارت اما بی‌رحمی به چنین مرتبتی از قدرت دست یابد. اما حتی همین ویژگی‌ها به تنهایی ضامن استیلا و بقای او نیستند، در ورای همه‌ی این‌ها نیرویی عظیم و پویا نهفته است که او را به رقابت و پیروزی و موفقیت سوق می‌دهد. هرگاه سدی در برابر این نیروها قرار گیرد و یا جریان آن به نحوی مختل شود، این نیروی نهفته به جای آنکه تحلیل برود، وسعت می‌یابد و تقویت می‌گردد. نتیجه‌ی این تقویت، خشم است. متأسفانه در حالی که نیروی نهفته در رفتار خشمگینانه، ضامن رقابت انسان با جهان پیرامونش است و او را از کناره‌گیری و انزوا برحذر می‌کند اما ریشه در سیر تکاملی گذشته ما دارد و با توانایی‌های ارزشمند ذهنی ما بی‌ارتباط است به همین دلیل نیز وقتی خشم عرصه‌ی تاخت و تاز می‌یابد، عقل سلیم^۲، آداب پسندیده، احترام به قانون و جامعه به باد فراموشی سپرده می‌شود. خشم می‌تواند سازنده و یا مخرب باشد. دکتر روان‌شناس آنتونی استور یادآوری می‌کند که خشم سرکوب شده، می‌تواند به شکل افسردگی، تنش و یا بیماری‌های جسمی ظاهر کند. (کدیور، ۱۳۹۰؛ ۲۷۶)

تأثیر خانواده به عنوان اولین و مؤثرترین واحد اجتماعی بر فرزندان امری بدیهی و مشخص است و تردیدی نیست که خانواده به عنوان قوی‌ترین سیستم بر پایه‌ریزی و شکل‌گیری شخصیت و فرآیندهای درونی فرزند تأثیر عمیق و به‌سزایی دارد و آنها را شکل می‌دهد بسیاری از ویژگی‌های شخصیتی کودک تحت تأثیر ویژگی‌های شخصیتی و شیوه‌های فرزندپروری والدین است. (پارسا، ۱۳۸۷؛ ۳۰۵)

محیط خانواده با ثبات گرم و آزادمنش باعث الگوی رفتاری خودرهبی، نبودن تنش، وجود آرامش روحیه واقع‌گرا، ابتکار، استقلال عمل، رقابت با همتایان می‌شود و محیط خانواده با گذشت حمایت‌کننده باعث الگوی رفتاری تأخیر در بلوغ، نداشتن خودرهبی، نبودن احساس مسئولیت، کمبود اعتماد به نفس می‌شود و محیط خانواده سختگیر. خودکامه باعث الگوی رفتاری اطاعت کورکورانه یا آزادی پرخاشجویانه، کشاکش بر سر وابستگی طغیان آشکار و نهان می‌شود. (پارسا، ۱۳۸۷؛ ۳۰۵)

با توجه به تحقیقات انجام شده معلوم شده که فرزندپروری دو جنبه گسترده دارد:

جنبه اول: پر توقع بودن

بعضی از والدین معیارهای عالی برای فرزندان خود دارند و از آنها توقع دارند تا این معیارها را برآورده سازند. برخلاف این دسته از والدین، والدین دیگری هستند که توقع کمی از فرزندان خود دارند.

جنبه دوم: پاسخدهی است

برخی از والدین نسبت به فرزندان خود پذیرا هستند و به درخواست‌های آنها پاسخ می‌دهند. آنها معمولاً با فرزندان‌شان به بحث آزاد می‌پردازند و در مقابل بعضی از والدین هم، طرد کننده و بی‌اعتنا هستند (ماسن و همکاران، ۱۳۹۱؛ ۶۵۰).

حال که مهم‌ترین کانون رشد و تربیت کودک خانواده است پس چه باید کرد؟ قدری تأمل برانگیز است. طفل با امکانات بالقوه ارثی پا به محیط خانواده می‌گذارد و بعد این محیط است که با قدرت‌های رفتاری از بدو تولد و حتی قبل از آن

1. Mental Ability
2. Common Sense

اکثر مشکلات رفتاری کودکان منعکس‌کننده شرایط پیچیده بین فردی اعضای خانواده بویژه والدین می‌باشد. به عبارت دیگر وجود مشکلات رفتاری کودک به منزله روابط معیوب اعضای خانواده با یکدیگر است و با روش‌های تربیتی نادرست والدین و تعاملات معیوب آنها با فرزندان ارتباط دارد. (گلگلی، ۱۳۹۱)

پژوهشگران نشان داده‌اند که در بین عوامل مختلف شکل‌گیری شخصیت، شیوه‌های فرزند‌پروری، از مهم‌ترین و بنیادی‌ترین عوامل محسوب می‌شوند. (نوابی نژاد، ۱۳۸۴) از سوی دیگر اهمیت سنین پیش از دبستان مورد تاکید و توجه بسیاری از نظریه‌پردازان و روان‌شناسان رشد کودک واقع شده است. آنها بر این باورند که کودک قبل از پنج سالگی به ۸۰٪ رشد نهایی خود می‌رسد و هوش، استعداد، مهارت، خلق و خو و شخصیت وی در این دوران شکل می‌گیرد. (شفیع آبادی، ۱۳۸۱) هرچند که پرخاشگری و اضطراب باهم مرتبط هستند، ولی این که هر یک چه سهمی در شیوه‌های فرزند‌پروری دارند و سهم هر یک چه میزان است، نامشخص است. نقش این متغیرها در شیوه‌های فرزند‌پروری، به جهت بهبود روابط والدین با کودکان خود حائز اهمیت بسیاری می‌باشد. بنابراین پژوهش حاضر قصد دارد در نهایت به این سوال کلی پاسخ دهد که آیا بین شیوه‌های فرزند‌پروری والدین با پرخاشگری و اضطراب کودکان پیش‌دبستانی رابطه وجود دارد؟

چارچوب نظری پژوهش

چارچوب نظری پژوهش ما تقریباً مرتبط است با مکتب فروید اضطراب یک ترس درونی شده است. ترس از اینکه مبدا تجارب دردآور گذشته یادآوری شوند تجاربی که با تنبیه و ممانعت از ارضای کشش‌های غریزی همراه بوده‌اند. کشش‌های غریزی نامطلوب موجب اضطراب شده و به خود اعلام خطر می‌کند اضطراب واکنش‌های ناآگاهانه‌ای در برابر ناملایمات سرکوفته است و علامت اختطاری است به خود مبنی بر اینکه کشش غریزی نامطلوب که در گذشته موجب ناراحتی و درد شده است. اینک مجدداً در حال بروز است اضطراب با احساس ترس مترادف است با این تفاوت که ترس فشار خارجی دارد ولی اضطراب فشار درونی دارد.

اضطراب در واقع ترس و بیمی کلی مبهم و بسیار ناخوشایند است آدم‌های بسیار مضطرب خیلی نگران هستند ولی اضطراب‌شان لزوماً لطمه‌ای به عملکردشان نمی‌زند اختلالات اضطرابی اختلالاتی هستند که در آنها بی‌قراری حرکتی (از جا پریدن، لرزش، ناآرامی) بیش‌فعالی (گیجی، تند زدن قلب، و گاهی عرق کردن) و بیمناکی دیده می‌شود تقریباً ۱۹/۱ میلیون نفر از بزرگسالان ۱۸ تا ۵۴ ساله آمریکایی یعنی حدوداً ۱۳/۳ درصد این گروه سنی اختلال اضطرابی دارند. (سانتراگ، ۲۰۱۳؛ ۱۸۸) اما به‌رغم این شیوع بالا، بسیاری از کودکان دچار اختلال‌های اضطرابی بدون درمان باقی می‌مانند. (ماناسیز، ۲۰۰۸؛ ۷۱) و یکی از مهم‌ترین دلایل این موضوع عدم تشخیص دقیق علائم اضطرابی کودکان توسط والدین و نیز عدم توانایی کامل کودکان در بروز حالت‌های اضطرابی و گزارش آن‌ها به درمانگر است. (بالدوین و همکاران، ۲۰۰۷؛ ۲۵۲)

در پهنه زندگی، محیط اجتماعی چالش‌های متفاوتی را پیش روی ما می‌گذارد که مستلزم رشد مهارت‌ها، باورها یا احساسات جدید است. طی دوران کودکی ترس‌ها و اضطراب‌ها این قبیل چالش‌ها را بوجود می‌آورند. کودکان با فراگیری روش‌های مقابله با موقعیت‌های اضطراب‌زا و ترس‌آور این دوران نحوه کنار آمدن با ترس‌ها و اضطراب‌های زندگی آتی را می‌آموزند برای مثال اذعان به ترس رویارویی و سپس مقابله با آن در نهایت ترسیدن در واقع توالی رشد کودک است تا در آینده برای مقابله با ترس و اضطراب آماده باشد ترس و اضطراب چالش‌های طبیعی رشد برای رسیدن به بلوغ فردی است. (کندال، ۱۳۸۴؛ ۱۵۸)

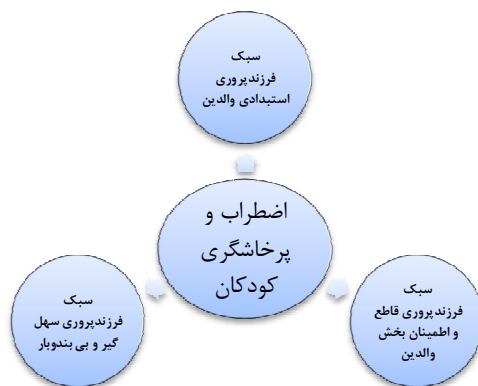
بیان مساله

در دهه‌های اخیر، تحقیقات بسیاری در مورد اثرات شیوه‌های فرزند‌پروری والدین بر رشد کودک انجام گرفته است. خانواده نخستین پایگاهی است که پیوند بین کودک و محیط را فراهم می‌کند. کودک در خانواده نگرش‌های اولیه را درباره جهان فرا می‌گیرد، از لحاظ جسمی و ذهنی رشد می‌یابد، شیوه‌های سخن گفتن را می‌آموزد، هنجارهای اساسی رفتار را یاد می‌گیرد و سرانجام نگرش‌ها، اخلاق و روحیاتش شکل می‌گیرد و اجتماعی می‌شود. (هیبتی، ۱۳۸۱)

باشد و نه محرک‌های محیطی البته لورنز معتقد است که انسان محرک و یا محرک‌هایی را در حیط خود پیدا کرده و (فرژ) منع شده در قبل از انفجار خالی می‌کند و حتی انسان فعالانه به دنبال چنین محرک‌هایی در محیط می‌گردد و در صورت نبودن این محرک‌ها خود آنها را ایجاد می‌کند. (ارونسون، ۱۳۹۱؛ ۲۶)

آدلر معتقد است که منش فرد روان نژند و کسی که از دیگران نفرت داشته و نسبت به تمام چیزها بدگمان است اغلب با اضطراب همراه است اضطراب یک خصوصیت فوق‌العاده گسترده و همه گیر است و از همان روزهای اولیه کودکی تا سن پیری با کودک همراه است. اضطراب زندگی فرد را تا حدی تلخ می‌کند او را از تمام تماس‌های انسانی باز می‌دارد و امید او را به ایجاد یک زندگی آرام نابود می‌کند در میان افراد مضطرب همیشه فرد شناخته شده‌ای را می‌یابیم که بیشتر به خود فکر می‌کند تا دیگران. او همیشه از تغییر موقعیت و شروع هر کاری احساس اضطراب و هراس می‌کند علائم مرضی خود روان نژند این بیان است که چون من مریضم از من ساخته نیست حرکت شخص مضطرب مؤید این بیان است که من نخواهم توانست زیرا ممکن است عزت نفسم آسیب ببیند او می‌داند که چه چیز را باید انجام دهد یا احساس کند ولی نمی‌تواند آدلر بر این شخص نام شخصیت «بلی، اما ....» گذاشته است. (شفیع آبادی، ۱۳۸۱؛ ۷۵)

(شفیع آبادی، ۱۳۸۱؛ ۶۱) فروید در اوایل کار خود غرایز بشری را به دو دسته تقسیم کرد غرایز جسمی و غرایز حفظ ذات (حیات) ما در سال ۱۹۲۰ ظاهراً در نتیجه تأثیر جنگ جهانی اول یک طبقه‌بندی جدید را ارائه داد که در آن از دو دسته غرایز نام برد غرایز زندگی Evos و غرایز مرگ Thonat، غرایز زندگی سازنده و خاص حیات در حالی که غرایز مرگ (پرخاشگری) مخرب هستند به نظر فروید مرگ عکس‌العمل‌های یاد گرفته شده در مقابل محرک‌های محیطی هستند بلکه انگیزه‌های غریزی بشر هستند که در نهاد امر سرچشمه می‌گیرند و او پرخاشگری را به‌عنوان یک گزینه اساسی می‌نگرست نیروی غرایز مرگ در درون انسان انباشته می‌شود و سرانجام به حدی می‌رسد که باید تخلیه شود خواه رویه بیرون، به شکل پرخاشگری آشکار به روی مقعدی دارد که در این مرحله سائق پرخاشگری به اوج می‌رسد این بدان معنی است که در این دوره علاقه به آسیب رساندن و از بین بردن به همان شدت علائق مقعدی وجود دارد. از آنجایی که در این دوره علاقه به آسیب رساندن و از بین بردن به همان شدت عائق مقعدی وجود دارد. از آنجایی که در این مرحله مسائل مربوط به پرخاشگری و دفع می‌پردازد و بعضی از روان‌شناسان این مرحله را مقعدی - دیگر را دانسته‌اند. (فیست، ۱۳۹۲؛ ۲۸) وقتی انرژی را به اندازه کافی ذخیره شد انفجار به وقوع پیوسته و پرخاشگری ظاهری می‌شود. بنابراین سبب رفتار پرخاشگرانه می‌تواند انرژی انباشته شده غریزی

شکل ۱- مدل مفهومی

جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش حاضر والدین و کودکان پیش‌دبستانی فردیس استان البرز به تعداد ۵۰۰ نفر می‌باشند اعم از کودکانی که در مهدهای دولتی و یا خصوصی (غیر انتفاعی) در مقطع پیش‌دبستانی ثبت نام کرده‌اند جزء جمعیت آماری محسوب می‌باشند. چون امکان دسترسی به اسامی تمام کودکان فردیس کرج میسر نبود از میان تمام مهدهای واقع در منطقه، چهار مهد (دولتی) را به طور تصادفی انتخاب کردم و مورد آزمون قرار دادم. حجم نمونه مورد نظر در این پژوهش ۶۰ نفر بود.

مواد و روش

مرحله اول: شیوه اجرای پرسشنامه فرزند‌پروری

پس از انتخاب نمونه تحقیق، ابتدا مادر کودکان با هماهنگی و همکاری واحد آموزشی با عنوان شرکت در یک نظر سنجی پیرامون مسایل تربیتی و آموزشی فرزندان‌شان جهت پاسخگویی به پرسشنامه شیوه‌های فرزند‌پروری به مهد کودکان دعوت شدند. پس از حضور مادران، راهنمایی‌های لازم پیرامون نحوه پاسخدهی به پرسشنامه، ارائه شد. از جمله اینکه ابتدا توسط مدیریت محترم واحد آموزشی و محقق، بابت حضور به موقع مادران در جلسه تشکر و سپاسگذاری بعمل آمد و سپس هدف دعوت آنها، شرکت در یک نظر سنجی و یک تحقیق علمی عنوان شد و اظهار امیدواری شد که با همکاری خوب آنها بتوان از نتایج این تحقیق و نظر سنجی برای بهبود وضعیت و شرایط آموزشی و تربیتی فرزندان‌شان در آینده استفاده نمود. همچنین توضیح داده شد که پرسشنامه‌ای در اختیار آنان قرار خواهد گرفت شامل ۳ صفحه و ۳۰ سؤال، و والدین می‌بایست با دقت نظر و حوصله هر یک از پرسش‌ها را مطالعه و میزان موافقت خود را با علامت (*) مشخص نمایند. همچنین یک مورد از سؤالات به عنوان نمونه مطرح و نحوه پاسخدهی آن توضیح داده شد و تأکید شد در جوابگویی به سؤالات درست یا غلط وجود ندارد و والدین تنها بایستی آنچه را که فکر می‌کنند، علامت بزنند و چنانچه منظور سؤالی را متوجه نمی‌شوند، از محقق توضیح بخواهند. بعد از ارائه توضیحات و جوابگویی به سؤالات آنها، پرسشنامه بین آنان توزیع و آزمودنی‌ها در

فضایی آرام و مناسب آزمون، به سؤالات پاسخ دادند. وقت پیشنهادی ۴۵ دقیقه در نظر گرفته شد و با توجه به میزان سواد والدین و سرعت آنها در پاسخگویی به سؤالات، چنانچه آزمودنی نیاز به وقت بیشتری داشت، با ایشان همکاری بعمل می‌آمد. بعد از پاسخگویی، اوراق (پرسشنامه‌ها) جمع‌آوری و مجدداً از همکاری ایشان، سپاسگزاری شد.

مرحله دوم: پرسشنامه پرخاشگری

پرسشنامه پرخاشگری پیش از دبستان: پرسشنامه پرخاشگری پیش از دبستان که توسط واحدی و همکاران ساخته شده است؛ حاوی ۴۲ سؤال در زمینه پرخاشگری کلامی-تهاجمی، پرخاشگری فیزیکی-تهاجمی، پرخاشگری رابطه‌ای و خشم تکانشی با ۵ گزینه (اصلاً=صفر، به ندرت=۱، یکبار در ماه=۲، یکبار در هفته=۳، اغلب روزها=۴) فراهم شده است.

پرسشنامه‌ها طوری تنظیم شده‌اند که در برگیرنده‌ی درجات متفاوتی از شدت بروز پرخاشگری بوده و براساس میزان بروز رفتار پرخاشگرانه درجه بندی می‌شوند. نمره این مقیاس می‌تواند بین ۰ تا ۱۶۸ در نوسان باشد که نمره بالا نشان دهنده‌ی میزان بالای پرخاشگری در کودکان است. یک پرسشنامه ایرانی و مطابق با فرهنگ ملی است. (واحدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵)

مرحله سوم: مقیاس اضطراب کودکان پیش‌دبستانی

اسپنس

در این مقیاس ۲۸ ماده‌ای، از والدین خواسته می‌شود فراوانی رفتار کودک را بر مبنای یک مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت درجه‌بندی کنند از این ۲۸ ماده، ۵ ماده به اختلال اضطرابی ترمیم یافته، ۶ ماده به هراس اجتماعی، ۵ ماده به وسواس، ۷ ماده به ترس از جراحتهای جسمانی (به‌عنوان یک هراس خاص) و ۵ ماده به اختلال اضطراب جدایی اختصاص دارد. نمره کلی اضطراب حاصل جمع نمره‌هایی است که فرد در این ۶ زیر مقیاس به دست می‌آورد. افزون بر آن، پرسشی باز پاسخ در مورد تجربه کودک از وقایع آسیب‌زا وجود دارد که نمره‌گذاری نمی‌شود، اما در صورت تجربه چنین حادثه‌ای، از کودک ۵ ماده دیگر که نشانه‌های اختلال تنیدگی پس ضربه‌ای را مشخص می‌کنند، پرسیده می‌شود،

محاسبات از نرم افزارهای آماری LISREL.8 و SPSS21 استفاده شد.

یافته‌ها

در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین نمرات پرخاشگری ۷۶/۹۳ و انحراف معیار این نمرات ۳۴/۱ به دست آمده است. کمترین نمره به دست آمده برای این متغیر ۲۰ و بیشترین نمره به دست آمده ۱۴۵ می‌باشد. در جدول ۱ مشاهده می‌شود میانگین نمرات اضطراب ۵۸/۱۷ انحراف معیار این نمرات ۲۲/۶۲ به دست آمده است. کمترین نمره به دست آمده برای این متغیر ۱۲ و بیشترین نمره به دست آمده ۹۸ می‌باشد.

در جدول ۲ مشاهده می‌شود میانگین نمرات شیوه سهل‌گیرانه ۱۹/۲۸ و انحراف معیار این نمرات ۹/۲ به دست آمده است. کمترین نمره به دست آمده برای این شیوه ۳ و بیشترین نمره به دست آمده ۳۴ می‌باشد. میانگین نمرات شیوه مستبدانه ۲۳/۱ و انحراف معیار این نمرات ۸/۶ به دست آمده است. کمترین نمره به دست آمده برای این متغیر ۷ و بیشترین نمره به دست آمده ۴۴ می‌باشد. میانگین نمرات شیوه قاطع ۲۶/۳۳ و انحراف معیار این نمرات ۷/۶۶ به دست آمده است. کمترین نمره به دست آمده برای این متغیر ۱۲ و بیشترین نمره به دست آمده ۳۴ می‌باشد.

نمره این ۵ ماده در نمره کلی محاسبه نمی‌شود و صرفاً برای توجه بالینی به این اختلال برآورد می‌شود (اسپنس و همکاران، ۲۰۰۱؛ ۱۲۵۹).

در مورد نحوه تکمیل سه پرسشنامه توضیحات کامل در اختیار مربیان و مدیران مهدهای کودک و مادران کودکان گذاشته شد و از مربیان خواسته شد با کسب رضایت کتبی از والدین، پرسشنامه را برای حداکثر ۶۰ کودک که نسبت به رفتار آنان آگاهی کافی داشتند تکمیل کنند.

تجزیه و تحلیل آماری

این پژوهش را می‌توان به دو بخش کلی تقسیم نمود. بخش اول به توصیف نمونه آماری و داده‌های خام حاصل از متغیرهای پژوهش تعلق گرفته است. بدین صورت که با شاخص‌های توصیفی (جدول توزیع فراوانی و فراوانی درصدی و نمودار هیستوگرام) داده‌ها و خصوصیات جمعیت شناختی آزمودنی‌ها خلاصه‌سازی، تفسیر و گزارش شده است. در بخش بعد به آزمون فرضیه‌های پژوهش و یافته‌های حاصل از آنها پرداخته شده است. در این بخش از آزمون‌های تحلیل مسیر و ضریب رگرسیون گام‌به‌گام برای آزمون فرضیه‌های پژوهش استفاده شده است. جهت کاهش خطا در

جدول ۱- توصیف آماری نمرات پرخاشگری و اضطراب

شاخص‌ها	پرخاشگری	اضطراب
میانگین	93/76	17/58
انحراف معیار	13/34	62/22
کمترین نمره	00/20	00/12
بیشترین	00/145	00/98
حجم گروه	60	60

جدول ۲- توصیف آماری نمرات شیوه‌های فرزند پروری

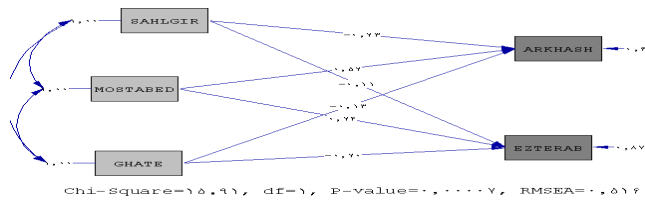
شاخص‌ها	سهل‌گیرانه	مستبدانه	قاطع
میانگین	28/19	13/23	33/26
انحراف معیار	22/9	69/8	66/7
کمترین نمره	00/3	00/7	00/12
بیشترین	00/34	00/44	00/34
حجم گروه	60	60	60

یکی دیگر از شاخص‌هایی است که هوپل و پانتر (۱۹۹۵) توصیه می‌کنند. مقدار IFI دست کم باید ۰/۹۰ باشد تا مدل مورد نظر پذیرفته شود. شاخص مقدار ملاک خوبی برازندگی GFI نیز ۰/۹ است. شاخص خوبی برازندگی تعدیل شده AGFI نیز دارای مقدار ملاک ۰/۹ است.

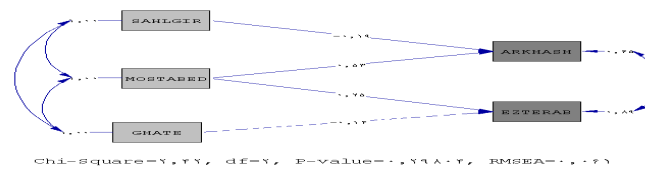
ضرایب مسیر مدل اولیه در شکل ۱ گزارش شده است. در مدل ابتدایی مشاهده می‌شود که شاخص‌های ضعیفی برای برازش مدل به دست آمده است که بیشتر آنها قابل قبول نمی‌باشد. به طوریکه ($\chi^2 = 15.91$)، شاخص برازش هنجار شده ($NFI = 0.66$)، شاخص برازش مقایسه‌ای ($CFI = 0.61$)، شاخص نیکویی برازش ($GFI = 0.9$)، شاخص نیکویی برازش انطباقی ($AGFI = 0.46$) و خطای ریشه معذور میانگین تقریب ($RMSEA = 0.52$) به دست آمد.

بر این اساس به خروجی تحلیل مسیر حاصله از برنامه لیزرل مراجعه شد. مسیرهایی که در آنجا برای بهبود مدل پیشنهاد شده بود مورد بررسی قرار گرفت. بر اساس پیشنهادات خروجی مدل ابتدایی در چند مرحله ارتباطات غیر معنی‌دار کنار گذاشته شد و از طرف دیگر کوواریانس‌های بین متغیر-های وابسته که همان اضطراب و پرخاشگری بودند به مدل اضافه شد. تمامی تغییراتی که راستای تعاریف نظری بوده است انجام شد، تا مدل دارای پشتوانه نظری باشد.

ضرایب‌های مسیر استاندارد مدل اصلاحی در شکل ۲ و جدول ۱ گزارش شده‌اند. نتایج این تحلیل نشان داد که کنار گذاشتن رابطه سهل‌گیر با اضطرابی و قاطع با پرخاشگری نتایج را مناسب‌تر می‌کند به طوری که وضعیت بهتری در حالت کلی در مدل برقرار شد.

شکل ۱- ضرایب مسیر در مدل اولیه

شکل ۲- ضرایب مسیر در مدل نهایی

خلاصه‌ای از شاخص‌های مهم برازش مدل برای مدل اولیه در ردیف اول جدول ۲ گزارش شده‌اند. در این جدول شاخص χ^2 ، درجه آزادی، شاخص χ^2 بر درجه آزادی، شاخص برازش هنجار شده (NFI)، شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI)، شاخص نیکویی برازش (GFI)، شاخص نیکویی برازش انطباقی (AGFI) و خطای ریشه معذور میانگین تقریب (RMSEA) برای برازش مدل به کار برده شد.

شاخص‌های عنوان شده از شاخص‌های پر کاربرد تحلیل برازش مدل است. شاخص کای اسکوتر که مهم‌ترین آماره‌ی برازش است و آزمونی برای فرض صفر قابل قبول بودن مدل در جامعه است، محاسبه می‌شود. در صورتی داده‌ها با مدل برازش مطلوب دارند که مقدار بدست آمده از ملاک که ۲ است کمتر باشد.

شاخص ریشه میانگین معذورات تقریب RMSEA دیگر شاخص گزارش شده است. محققان توصیه کرده‌اند برای مدل‌هایی که برازندگی خوبی دارند باید از ۰/۰۶ کمتر باشد. شاخص بعدی شاخص بنتلر - بونتیا شاخص نرم شده برازندگی NFI می‌باشد. این شاخص، تحت تأثیر حجم نمونه بوده و برای نمونه‌هایی با حجم کم ضعیف است. (هیو و بنتلر، ۱۹۹۵، نقل از هومن، ۱۳۸۴) بنتلر و بونت (۱۹۸۰) مقادیر NFI برابر یا بزرگتر از ۰/۹ را در مقایسه با مدل صفر، به‌عنوان شاخص خوبی برای برازندگی مدل‌های نظری توصیه کرده‌اند، در حالی که برخی از پژوهشگران نقطه برش ۰/۸۰ را به کار می‌برند.

شاخص برازندگی تطبیقی CFI باید بیش از مقدار ۰/۹ باشد تا مدل نهایی پذیرفته شود. شاخص برازندگی افزایشی IFI

اینجا لازم به ذکر است که یک مسیر غیر معنی‌دار (بین قاطع با اضطراب) در مدل باقیمانده که جهت حفظ ساختار مدل و شاخص‌های برازش می‌باشد. ضرایب مسیر در جدول ۴ قابل مشاهده است. بر این اساس برای هر مسیر گزارش شده ضرایب مسیر (β)، خطای استاندارد (e)، مقدار تی (t) و وضعیت معنی داری (p) آنها گزارش شده است. در هر رابطه چند متغیری نیز ضریب همبستگی چند متغیری (R) گزارش شده است.

در جدول ۴ مشاهده می‌شود شیوه سه‌گانه با ضریب مسیر ۰/۱۹- پرخاشگری را پیش‌بینی می‌کند و شیوه مستبد با ضریب مسیر ۰/۵۳ پرخاشگری را پیش‌بینی می‌کند. در جدول ۴ مشاهده می‌شود شیوه مستبد با ضریب مسیر اضطراب را پیش‌بینی می‌نماید. این ارتباطات نشان می‌دهند فرضیه کلی پژوهش تایید شده است و بین شیوه‌های فرزند پروری با اضطراب و پرخاشگری رابطه وجود دارد.

همچنین نتایج این اصلاحات در مدل تحلیل مسیر نشان داد که با در نظر گرفتن کوواریانس بین خطاها وضعیت مدل بهتر شده است. به صورتی که در مدل نهایی شده مشاهده می‌شود شاخص‌های مناسب تری نسبت به مدل اولیه به دست آمده است که تمامی آنها قابل قبول می‌باشد.

برای مدل اصلاح شده نهایی که در ردیف پایین جدول ۳ گزارش شده مشاهده می‌شود شاخص‌های قوی تری نسبت به مدل اولیه به دست آمده است که تمامی آنها قابل قبول و عالی می‌باشد. به طوریکه ($\chi^2 = 2/4$)، شاخص برازش هنگامی شده ($NFI = 0/96$)، شاخص برازش مقایسه‌ای (CFI = 0/99) شاخص نیکویی برازش ($GFI = 0/98$)، شاخص نیکویی برازش انطباقی (AGFI = 0/88) و خطای ریشه مجذور میانگین تقریب ($RMSEA = 0/061$) به دست آمد.

با در نظر گرفتن نتایج مدل نهایی می‌توان بیان نمود که فرضیه کلی پژوهش تایید شده است با در نظر داشتن این موضوع که برخی از ارتباطات تعدیل و برخی دیگر حذف شده‌اند. در

جدول ۳- شاخص‌های برازش در مدل اولیه و نهایی رابطه شیوه‌های فرزند پروری با اضطراب و پرخاشگری

مدل‌ها	χ^2	df	df/ χ^2	NFI	IFI	CFI	GFI	AGFI	RMSEA
مدل اولیه	91/15	1	91/15	66/0	67/0	61/0	9/0	46/0	52/0
مدل نهایی	42/2	2	21/1	96/0	99/0	99/0	98/0	88/0	061/0

جدول ۴- ضرایب مسیر نتایج بررسی رابطه شیوه‌های فرزند پروری با اضطراب و پرخاشگری در مدل نهایی

پیشین	ملاک	β	e	t	p	R
سه‌گانه	پرخاشگری	۰/۱۹-	092/0	1/-2	05/p<0	0/33
مستبد	پرخاشگری	53/0	11/0	87/4	05/p<0	
مستبد	اضطراب	25/0	0/13	1/99	p<0/05	0/089
قاطع	اضطراب	14/-0	0/11	-1/3	p>0/05	

بحث

پژوهش خود نشان داد که والدین مقتدر، هم برای رفتار خودمختارانه و هم انضباط ارزش قائلند زیرا معتقدند که کنترل منطقی و نیز آزادی حساب شده موجب می‌گردد کودکان قوانین و اصول رفتارهای صحیح را درونی کنند، و در قبال رفتار و اعمال خود احساس مسوولیت نمایند. این والدین علاوه بر این که گرم و با محبت هستند، کودکانشان را به طرف استقلال سوق می‌دهند. علاقه زیادی دارند که دلایل هر عمل و خواسته را برای کودک روشن کنند.

نتیجه‌گیری

به‌طور سنتی با کودکان طوری رفتار می‌شد که گویی آنها دارای اهمیت نیستند و نظرشان ارزش گوش کردن ندارند. فرزندان مطیع خانواده بودند و تحت نظارت شدید آنها به سر می‌بردند. اما امروزه فرزندان از سوی والدین بسیار ارزشمند بوده و به‌عنوان شخصی کامل در نظر گرفته می‌شوند. اگرچه امروزه اقتدار والدین به فرزندان محفوظ می‌باشد ولی نظارت آنها منطع شده است. پرخاشگری می‌تواند از عوامل مختلفی ناشی شود، که یکی از این عوامل اضطراب می‌باشد. در کل اضطراب نتیجه استرس‌های پیاپی است که در طول زمان در فرد باقی می‌ماند. پرخاشگری بدنی و فیزیکی با اضطراب رابطه مثبتی دارد. هرچند که پرخاشگری و اضطراب باهم مرتبط هستند، ولی این که هر یک چه سهمی در شیوه‌های فرزندپروری دارند و سهم هر یک چه میزان است، نامشخص است. نقش این متغیرها در شیوه‌های فرزندپروری، به جهت بهبود روابط والدین با کودکان خود حائز اهمیت بسیاری می‌باشد.

همسو با یافته‌های پژوهش، دونگ و همکاران (۱۹۹۷) پژوهشی را در مورد شیوه‌های فرزندپروری اقتداری و مستبدانه و عملکرد تحصیلی و اجتماعی دانش‌آموزان انجام داد. نتایج تحقیق این گونه ذکر شد که شیوه‌ی استبدادی با پرخاشگری رابطه‌ی مثبت داشت. با پذیرش، مقبولیت همسالان، خلاقیت، کفایت اجتماعی و پیشرفت تحصیلی رابطه‌ی منفی داشت. در عوض شیوه فرزندپروری اقتداری با شاخص‌هایی از قبیل سازگاری اجتماعی و تحصیلی رابطه مثبت داشت. علیزاده و آندریس (۲۰۰۲) نشان داد رابطه مثبت بین اختلال فزون جنبشی همراه با نقص توجه با شیوه فرزندپروری خودکامه (مستبد) وجود دارد یعنی هر چه شیوه فرزندپروری خودکامه و مستبد باشد اختلال فزون جنبشی همراه با نقص توجه در کودکان بیشتر است. نتایج این پژوهش و پژوهش‌های دیگری که در این راستا انجام شده نشان می‌دهد والدینی که از شیوه فرزندپروری استبدادی استفاده می‌کنند فرزندان آنها دارای پرخاشگری بیشتری هستند این والدین کمترین مهرورزی نسبت به کودکان خود دارند و به تلاش‌های کودکان برای جلب حمایت و توجه والدین، بی‌تفاوت هستند. والدین برای کنترل کردن کودکان از شیوه ایجاد ترس استفاده می‌کنند. گرام و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی نشان داد که هرچه سطح عملکرد خانواده بهتر و مطلوب‌تر باشد تمایل به پرخاشگری در نوجوانان کمتر مشاهده می‌شود. در پژوهش خود طبق نتایج بدست آمده بین شیوه‌های فرزندپروری مستبدانه والدین با پرخاشگری کودکان آنها رابطه مثبت معنی‌دار وجود دارد. بالدوین (۱۹۴۵) در پژوهشی به این نتیجه رسید که نگرش‌های پذیرنده و دموکراتیک (مقتدرانه) والدین امکان رشد را به حداکثر می‌رساند، و فرزندان این والدین، رشد ذهنی، ابتکار، امنیت عاطفی و نظارت فزاینده‌ای را نشان می‌دهند. کریمی (۱۳۸۹) در تحقیق خود نشان داد که روش‌های آسان‌گیر کمتر کودکان مضطرب و ترسو و خجالتی بار می‌آورد. و این کودکان غالباً اعتماد به نفس بیشتری بدست می‌آورند. شیوه تربیتی سخت‌گیر ممکن است افراد مضطرب، خجالتی، کم‌جرات، وسواسی، گوشه‌گیر و منزوی و گاه ضد اجتماعی و پرخاشگر بپروراند. هییتی (۱۳۸۱) نیز در

- Manassis, K. (2008). Keys to Parenting Your Anxious Child. Barron's Educational Series.
- Spence, S. H., Rapee, M., McDonald, C., & Ingram, M. (2001). The structure of anxiety symptoms among preschoolers. *Behaviour Research and Therapy*, 39, 1239-1316.
- پارسا، محمد. (۱۳۸۷). *زمینه نوین روان‌شناسی*. نشر بعثت، تهران، چاپ بیستم. ص ۳۰۵.
- سانتراگ، جان دبلیو. (۲۰۱۳). *زمینه روان‌شناسی سانتراگ*. ترجمه فیروز بخت، مهرداد تهران، رسا. ۱۸۸.
- کدیور، پروین (۱۳۹۰). *روانشناسی تربیتی*، انتشارات سمت، تهران.
- کریمی، یوسف (۱۳۸۹). *روان‌شناسی شخصیت*، انتشارات دانشگاه پیام نور. تهران. ۱۱۹.
- گرام، کاظم. مهرآیین، مهرداد. صباغی، ف. (۱۳۹۱). بررسی رابطه شیوه‌های فرزندپروری والدین با پرخاشگری فرزندان آنها در دانش آموزان.
- ماسن، پاول هنری، کیگان، جروم، هوستون، آلتا کارول، کانجر، جان جین وی (۱۳۹۱). *رشد و شخصیت کودک*، ترجمه مهشید یاسایی، چاپ سیزدهم، نشر مرکز. تهران. ۶۵۰.
- واحدی، شهرام. فتیحی آذر، اسکندر. حسینی نسب، سید داوود. مقدم، محمد. (۱۳۸۷). بررسی پایایی و روایی مقیاس پرخاشگری پیش دبستانی و ارزیابی میزان پرخاشگری در کودکان پیش دبستانی ارومیه. فصلنامه اصول بهداشت روانی. شماره ۳۷. ۲۵.
- هبیتی، خلیل. (۱۳۸۱). بررسی شیوه‌های فرزندپروری والدین و رابطه آنها با شیوه‌های مقابله با استرس دانش آموزان دختر و پسر سال سوم دبیرستان‌های شهر زرقان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز.
- Alizadeh, H. and Andries (2002) In teraction of parenting styles and attention deficit hyperactivity disorder in Iranian parents. *Child and family behavior thery*. p:24.32.520.
- Baldwin, J., & Dadds, M. (2007). Reliability and validity of parent and child versions of the multidimensional anxiety scale for children in community samples. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46(2): 252-260.
- Baumrind, D. (1971). Current pattern of parental authority . *developmental psychology monographs*. 325.
- Kendall PC, Treadwell KRH (2007) The role of self-statements as a mediator in treatment for youth with anxiety disorders. *J Consult Clin*